

АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Мельник І.М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Стаття присвячена висвітленню одного із важливих аспектів підготовки майбутнього педагога, зокрема формуванню мотиваційного компонента – суттєвого складника діяльності педагога. Здійснено аналіз наукових джерел з проблеми, виявлено не вивчені напрями. Автор акцентує на змістовій сутності та значенні мотиваційного компонента у структурі діяльності вчителя, його мотивах, потребах, ціннісних орієнтаціях. Розкривається зміст означених категорій. Підкреслюється, що мотиваційна спрямованість є динамічною структурною складовою підготовки вчителя протягом усіх років навчання у ВНЗ. У статті наголошується, що основу успішної професійної діяльності фахівця складає відповідність індивідуально-типологічних та фізіологічних особливостей людини обраною нею професією. Не останню роль при цьому відіграє мотиваційна готовність особистості до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: мотиваційний компонент, професійне становлення, мотиви, потреби, ціннісні орієнтації, майбутній педагог.

Постановка наукової проблеми. Система підготовки майбутнього педагога, яка діє сьогодні, її змістові та процесуальні характеристики не охоплюють усіх компонентів готовності до педагогічної діяльності, тому що всілякі надбудови, вдосконалення, доповнення не змінюють головного недоліку в ній – екстравертованої спрямованості, а відтак, не призводять до суттєвих змін у якості формування особистості педагога.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Оцінювання професійного становлення майбутнього педагога, зокрема його мотиваційної сфери, ще не отримало належної уваги, хоча в цілому дослідження психолого-педагогічних аспектів означеної проблеми ведуться досить активно: Н.В. Кічук, М.Д. Нікандров, М.М. Поташнік, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко, М.М. Нечаєв, Д.Г. Іванова, Л.П. Кадченко, А.Й. Капська.

Чимало зазначених досліджень стосуються особистості педагога взагалі, його професіограми, вимог до підготовки вчителя-предметника або вчителя початкових класів.

Значний інтерес у контексті обраного нами аспекту вивчення мають праці І.М. Дичківської, В.Є. Бенери, О.П. Цигипало, О.М. Робуль, Л.О. Каміноброцької, М.О. Коця, З.Ю. Крижанівської, Т.І. Поніманської, О.Л. Кононко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак переважна більшість науковців, зазначених вище, зупиняються на науковому осмисленні суті вчительської діяльності, професійної майстерності, структури їх, професійної готовності студентів до оволодіння конкретною вчительською спеціальністю.

Проблема мотивації досліджена у зв'язку з аналізом діяльності взагалі, навчальної зокрема. Як структурний компонент у сфері готовності до майбутньої діяльності, у зв'язку із структурою особистості педагога – мотиваційний компонент – досліджений недостатньо.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення одного із важливих аспектів підготовки майбутнього педагога, зокрема формуванню мотиваційного компонента – суттєвого складника діяльності педагога. Акцентується увага на змістовій сутності та значенні мотиваційного компонента у структурі діяльності вчителя, його мотивах, потребах, ціннісних орієнтаціях.

Виклад основного матеріалу. Мотиваційний компонент професійно-педагогічної діяльності є характерною ознакою педагогічної технології спеціаліста, що передбачає орієнтування фахівця не просто на виконання окремих професійних функцій, а на володіння цілісним змістом педагогічної діяльності шляхом формування внутрішньо вмотивованих ліній поведінки й розвитку.

Мотиваційна сфера є важливою складовою умов оцінювання професійної готовності майбутнього педагога. Цю думку простежуємо і в Поніманської Т.І., яка, крім названих, акцентує на значенні у професійному становленні педагога оцінного компонента [7].

Сучасне суспільство пред'являє випускнику ВНЗ особливі вимоги, серед яких важливе місце посідають високий професіоналізм, активність і творчість. Процес вдосконалення підготовки майбутніх фахівців у умовах сучасної освіти досить складний і зумовлений багатьма чинниками, одним з яких є ступінь адекватності мотиваційних установок вступу до ВНЗ і отриманої професії. На думку М.І. Алексєєвої, «мотиваційно-потреба відповідність майбутньої діяльності є обов'язковою умовою формування творчо активної та соціально зрілої особистості» [1, с. 113].

Одним із вихідних положень сучасних теорій формування особистості є теза про те, що особистість формується на ґрунті власного досвіду життєдіяльності і є активним суб'єктом свого становлення. Не є винятком у цьому плані особистість студента – майбутнього спеціаліста початкової школи. Змістовою сутністю першокурсника стає його студентське життя, цікаве, незвідане, відмінне від учнівського. Як пройде воно, чим заповниться залежить не тільки особистісний успіх чи невдачі у повсякденному житті, а й усе майбутнє. Гармонізація взаємозалежних чинників, векторів особистісного і професійного розвитку має безпосереднє важливе значення у створенні сприятливих умов становлення майбутнього спеціаліста.

Педагогічна діяльність багатогранна, пояснити чи обґрунтувати її за допомогою одного чинника просто неможливо. З огляду на складність, багатогранність педагогічної діяльності ми виокремили для вивчення один із компонентів у структурі педагогічної діяльності – мотиваційний.

Фахова діяльність особистості, як і інший вид діяльності, наприклад, навчальна, має певну структуру. Численними дослідженнями доведено, що в структурі навчальної діяльності і педагогічної також взаємопов'язаними є такі компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуальний.

За визначенням Підласого І.П. «структурними компонентами педагогічного професійного потенціалу є інтелектуальний, мотиваційний, комунікативний, операційний» [6, с. 25]. Вчений додає ще й творчий, культурний, гуманістичний, діяльнісний, зазначаючи при цьому, що їх варто розглядати як загальні умови здійснення професійної діяльності педагога.

Цінним є міркування Поніманської Т.І., яка вивчає проблему професійного становлення майбутнього спеціаліста крізь призму формування у студентів гуманістичного бачення дитини. Формування готовності випускників до вирішення завдань гуманістичного виховання автор розглядає як «етап професійного становлення студента, результатом якого є новоутворення, що в сукупності становлять мотиваційний, когнітивний, операційний, оцінний компоненти» [7, с. 58].

У дослідженні сутності професійної активності вчителя Онищук Л.А., ґрунтуючись на сучасних концепціях професійної діяльності педагога, виділяє впливовим мотиваційний компонент. Дехто із сучасних дослідників, наприклад Грушко О.В. дещо модернізує цей термін, визначаючи «потребово-мотиваційний».

Ми погоджуємося з думкою дослідників Коця М.О., Крижановської З.Ю., Кучеренко С.М., в тому, що «процес переходу навчально-професійної діяльності на рівень практичної професійної діяльності відбувається найбільш оптимально тоді, коли усередині навчально-професійної діяльності будуть сформовані мотиви, адекватні реальній професійній діяльності» [2, с. 60].

Ми усвідомлюємо, що кожен із вищезазначених компонентів діяльності педагога є важливим, виконує в цілісній фаховій діяльності окремі функції і розглядати їх треба у системі. Однак ми виділили мотивацію як одну із важливих умов професійного становлення особистості вчителя.

Розробка проблеми мотивації в сучасній теоретичній думці пов'язана передусім з аналізом джерел активації людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки, з пошуком відповіді на запитання, що спонукає людину до діяльності, який мотив, «заради чого» вона її здійснює. «Коли люди спілкуються один з одним, то перш за все виникає питання про мотиви, спонукування, які штовхнули їх на такий контакт з іншими людьми, а також цілі, які більш-менш усвідомлено вони ставлять перед собою» [6, с. 150].

Окрім мотивів, потреб як стимули людської поведінки розглядають також цілі, емоції, інтереси, завдання, бажання. Так, наприклад, В.Г. Асеев вказує на те, що мотивація найтісніше пов'язана з емоціями. Оскільки, одна із функцій емоцій полягає в тому, що вони орієнтують людину, вказують на значущість оточуючих явищ, на ступінь їх важливості. Інша функція емоцій полягає в стійкій у часі установці на той чи інший функціонально енергетичний рівень життєдіяльності. С.Л. Рубінштейн також вказує на те, що «мотив людських дій природно пов'язаний з їх метою, оскільки мо-

тивом є спонукування або прагнення її досягти. При цьому створюється можливість як спільності так і відмінності між мотивом і метою. Метою є виконання суспільної діяльності, а мотивом задоволення особистих потреб. Єдність діяльності конкретно виступає як єдність тих цілей, на які вона спрямована, і мотивів, з яких вона виходить» [8, с. 43].

Вивчення літератури переконує, що цінності особистості розділяються на дві основні групи (М. Рокіч) з погляду цілей і завдань, яким служить та чи інша цінність. Першу групу складають цінності – цілі (термінальні цінності), другу – цінності засобу (інструментальні). Найважливішими є термінальні цінності – це основні цілі людини, що відображають довготривалу життєву перспективу. Термінальні цінності ніби визначають сенс життя людини, вказують, що для неї особливо важливе, значуще, цінне. Саме термінальні цінності співвідносяться з так званими змістотворчими мотивами (О.М. Леонтьєв). З погляду вченого змістотворчі мотиви є вирішальними, оскільки важливе не тільки те, що необхідне суб'єкту, і не тільки що і як робиться для досягнення першого, але і те, навіщо необхідно людині все раніше назване. Змістотворення здійснює особистість за допомогою своїх мотивів, а точніше всієї ієрархізованої структури спрямованості людини, яка співвідноситься усередині себе, так і з різними зовнішніми явищами. З погляду ціннісного підходу до вивчення особливостей формування свідомості особистості всі явища дійсності (включаючи і вчинки людей) можуть бути уявлені у вигляді набору цінностей, що висловлює суб'єктивну оцінку індивідом цих явищ з позиції їх необхідності при задоволенні його потреб та інтересів [3, с. 14].

Отже, цінності є вищим рівнем людських потреб. Можна сказати, що особистісні, індивідуальні потреби, співвідносячись із суспільною значущістю і усвідомлюючись особистістю, стають цінностями і регулюють поведінку людини.

На основі цього визначення спрямованість особистості розуміємо як сукупність домінуючих у людини мотивів і потреб, тих, що визначають головну лінію її поведінки, діяльності і спілкування з іншими. У зв'язку з цим важливо виділити два типи мотивації – мотивації успіху і мотивації невпевненості, невдачі. Мотивація успіху однозначно позитивна. При такій мотивації дії людини спрямовані на досягнення конструктивних, позитивних результатів. Особисту активність визначає потреба у досягненні успіху. Мотивація невпевненості, невдачі відноситься до негативної сфери. При даному типі мотивації людина прагне перш за все уникнути зриву, невдачі, осуду, покарання. Найбільш наочним прикладом у зв'язку з цим є процесуальна теорія очікувань. Згідно цієї теорії «очікування слід розглядати як оцінку даною особистістю ймовірності певної події» [1, с. 113].

Стосовно аналізу мотивації до праці виділяється важливість трьох взаємозв'язків: затрати праці – результати, результати – винагороди, валентність (задоволеність винагородою). Очікування відносно затрат праці – результатів – це співвідношення між витраченими зусиллями і отриманими результатами. Очікування відносно результатів – винагород є очікування певної винагороди або заохочення у відповідь на досягнутий рівень результатів. Валентність – це передбачуваний ступінь задоволення, що виникає у людини внаслідок здобуття певної

винагороди. Згідно теорії очікування, якщо значення будь-якого з цих трьох чинників буде малим, то буде слабкою мотивація і низькими – результати праці.

Мотиваційна сфера людини є складним системним утворенням, що включає такі властивості особистості, як: спрямованість, ціннісні орієнтації та інші, а також різні види мотивів. Залежно від характеру участі в діяльності виділяють значущі та реально діючі мотиви.

Аналіз наукових джерел дає можливість дійти висновку про динаміку мотиваційної сфери особистості на різних етапах її розвитку. Так, у молодшому шкільному віці, на перших порах домінуючим є мотив пізнавальної діяльності, рівень якого знижується до кінця навчання у початковій школі.

У старшокласників переважають мотиви самоствердження, самооцінки, саморозвитку та спілкування з дорослими. До кінця навчання у старших класах і після закінчення школи домінує мотив професійного спрямування, самореалізації.

У ВНЗ дослідники виділяють чотири види мотиваційної орієнтації: на процес, результат, оцінку викладачем і на уникнення неприємностей, окремі додають ще напрям, зміст і результат навчальної діяльності. Навчальна діяльність мотивується перш за все внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба зустрічається з предметом діяльності. Встановлено позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій з успіхами студентів.

На думку І. Кона, професійне самовизначення людини розпочинається далеко у дитинстві, коли в дитячій грі вона бере на себе різні професійні ролі, і програє пов'язані з ними дії, норми поведінки, і закінчується в ранній юності, коли вже необхідно ухвалити рішення, яке вплине на все подальше життя людини. Експериментальне вивчення (Шаліонов Р.М.) значущості мотивів навчальної діяльності і професійного вибору підлітків і юнаків показало, що провідними у навчальній діяльності стають мотиви самовизначення і вузькопрактичні, а у виборі професії – мотивація «на себе». Причому, домінуюча мотивація вибору професії у юнаків не схильна до зміни з віком. У дівчат відбувається перехід від мотивації на суспільні потреби до загальної мотивації на професію [5, с. 15].

Як відомо, студентський вік припадає на період ранньої юності і зрілості. Це час, коли завершується дозрівання особистості, складається світогляд, формуються ціннісні орієнтації, установки. По суті це період, в якому здійснюється перехід від дитинства до початку дорослого життя, відповідного ступеня відповідальності, самостійності, здатності до активної участі в житті суспільства та в особистому житті, до конструктивного вирішення різних проблем, професійного становлення. Юнацький вік пов'язаний із процесом ідентичності, що складається з серії соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації, професійного становлення. Разом з таким складним особистісним розвитком велике місце посідає саме професійне становлення студентів, яке здійснюється у рамках навчальної діяльності.

Доведено, що розвиток професійної спрямованості студентів у ВНЗ визначається попередніми і ранніми формами вираження позитивного ставлення до професії, виявом інтересу до майбутнього фаху на етапі набуття конкретної професійної ідентичності. Виявлено, що провідними

мотивами вступу до ВНЗ є захоплення навчальним предметом та інтересом до професії.

Навчальна мотивація складається з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм, способів організації з погляду їх особистих індивідуальних потреб і цілей, які можуть збігатися або не збігатися з метою навчання.

Оскільки загальною кінцевою метою навчання у ВНЗ є професійна підготовка фахівців, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії можна розглядати як форму і ступінь схвалення кінцевої мети навчання. Найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість (становлення), яка характеризується як інтерес до професії та здатність займатись нею. Н.В. Кузьміна виділяє такі властивості професійної спрямованості, як: об'єктивність, специфічність, опірність, валентність, задоволеність, узагальненість, стійкість. Становлення майбутнього фахівця як висококваліфікованого можливе лише при сформованому мотиваційно-ціннісному ставленні до обраної професії.

На основі аналізу наукових джерел з проблеми ми дійшли висновку про те, що професійне становлення у процесі навчальної діяльності студентів знаходиться на початковому рівні свого наукового дослідження. Дослідження, проведені у студентських групах, в основному присвячені вивченню впливу мотивації на успішність навчання студентів у ВНЗ. Так, наприклад, у дослідженнях М.М.Ліпкіна і Н.В. Яковлевої було встановлено, що успішність навчання у ВНЗ залежить від багатьох аспектів психофізичної активності. Одним з цих чинників успішності, є, на їх думку, мотиваційна складова діяльності [3, с. 7].

Аналіз теоретичних досліджень, опитування студентів та викладачів засвідчують, що професійне становлення самі студенти пов'язують не лише з опануванням професійно-необхідними знаннями, уміннями і навичками згідно навчальних програм, а й через відображення професійних дій і вчинків, поведінки викладачів.

Майбутній педагог набуває своєї професійної ідентичності, засвоюючи стиль спілкування викладача, манери його професійної поведінки, прояв особистісних і професійних якостей. Все це впливає на розширення когнітивної основи соціально-професійного аспекту «Образу – Я».

Нами доведено, що у професійному становленні майбутнього вчителя мотиваційний компонент відіграє спрямовуючу роль, виступає домінуючою спонукою до діяльності, з одного боку, дозволяє прогнозувати певну структуру усталеної професійної діяльності, а з іншого, – сприяти виявленню механізмів керування розвитком цієї структури. Основу мотиваційного компонента становлять професійні інтереси.

Зазначимо, що мотиваційний компонент, як і в цілому професійна готовність до майбутньої діяльності педагога, динамічні: змінюються, розвиваються, піддаються педагогічному впливові.

Висновки і пропозиції. Таким чином, резюмоємо: формування професійної мотивації у майбутнього фахівця є досить суттєвим, оскільки мотиви зумовлюють цілеспрямовану діяльність педагога.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні сутності вагомих структурних компонентів педагога.

Список літератури:

1. Алексеева М.И. Мотивация учения студентов и удовлетворенность выбором вузом // М.И. Алексеева // Сб: Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. – Москва-Одесса., 1986. – С. 113–118.
2. Коць М.О., Крижановська З.Ю. Деякі особливості динаміки мотиваційної сфери в процесі професійного становлення майбутнього педагога / М.О. Коць, З.Ю. Крижановська // Актуальні проблеми формування особистості нового типу. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кременець, 2003. – С. 59–63.
3. Липкин М.М., Яковлева Н.В. Мотивация учебной деятельности у успешности обучения студентов в вузе / М.М. Липкин, Н.В. Яковлева // Психологический журнал. – Т. 14. – 1996. – № 4. – С. 4–7.
4. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М., 1990. – 103 с.
5. Мислення в діяльності молодших школярів / За ред. Г.С. Костюка, Г.О. Балла. – К.: Рад. школа, 1981. – 153 с.
6. Підласий І.П. Закономірності навчання і підвищення якості знань учнів / І.П. Підласий. – Львів: Знання, 1981. – 48 с.
7. Поніманська Т.І. Формування у студентів гуманістичного бачення дитини / Т.І. Поніманська // Актуальні проблеми формування особистості нового типу. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кременець, 2003. – С. 58–59.
8. Рубинштейн С.А. Основы общей психологии: В 2-х т. / С.А. Рубинштейн. – Т. 1. – М: Педагогика, 1989. – 247 с.
9. Якунин В.А. Педагогическая психология / В.А. Якунин. – СПб., 1998. – 346 с.

Мельник И.Н.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА**Аннотация**

Статья демонстрирует один из самых важных аспектов подготовки будущего учителя, включая формирование мотивационного компонента в значительной частью деятельности учителя. Анализ научных источников проблем, обнаружил не изученные направления. Автор фокусируется на семантической сущности и значении мотивационного компонента в структуре деятельности учителя, его мотивы, потребности, значения мотивационного компонента в структуре деятельности учителя, его мотивах, потребностях, ценностных ориентаций. Выявлено содержимое этих категорий. Мотивационные фокус является динамичный структурный компонент подготовки преподавателей для всех лет обучения в университете. Статья указывает, что основой для успешной профессиональной деятельности специалиста является соблюдение индивидуально – типологических и физиологических характеристик человека, избравших эту профессию. Не последнюю роль в этом сыграла мотивационная готовность личности к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: мотивационный компонент, профессиональное становление, мотивы, потребности, ценностные ориентации, будущий учитель.

Melnyk I.M.

Lesia Ukrainka Eastern European National University

ASPECTS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER**Summary**

The article is devoted to highlighting one of the important aspects of the future teacher's training, especially the formation of the motivational component – the essential component of the teacher's activity. The analysis of the scientific sources on the field of the problem has been done. In addition, the unexplored areas have been identified. The author focuses on the content essence and the meaning of the motivational component in the structure of the teacher's activity, his or her motives and needs, value orientations. The contents of definite categories are disclosed. It is highlighted, that motivational orientation is the dynamic structural component of teacher's training during all years of studying at the university. Thus, it is accentuated, that conformity of the individual typological and physiological features of the profession, chosen by the person, is the base of the successful professional activity of the specialist. All things considered, motivational readiness of the personality for the future profession plays the particular role.

Keywords: motivational component, professional development, motives, needs, value orientations, future teacher.